

LIETUVIŲ KALBOS DVISKIEMENIŲ NESANDŪRINIŲ ŽODŽIŲ FONOLOGINIAI # CCCV- TIPO SKIEMENYS

REGINA PETKEVIČIENĖ

1.1. Naudojantis fonologinio skiemens ribų taisykle [Girdenis, 1967, p. 118–121, 278–279; 1981, p. 86–87; 1983, p. 195–206; 1985, p. 5–11; Pulgrem, 1970, p. 48–51], „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ [V., 1972] pateiktuose dviskiemeniuose nesandūriniuose žodžiuose¹ ir visose išsmenuotų bei išlinksniuotų žodžių dviskiemenėse formose rasti tokie pradinių atvirųjų skiemenų modeliai²:

- a) #V-, #CV-, #CCV-, #CCCV-,
- b) #VC_R-, #CVC_R-, #CCVC_R-, #CCCVC_R-³.

Kad „a“ grupės skiemenys atviri, nėra abejonės – jie baigiasi balsių fonemomis; „b“ grupės skiemenys baigiasi antraisiais dėmenimis dvibalsių ir mišriųjų dvigarsių, kurie sudaro sudėtinį (išplėstinį) skiemens branduolį [plg. Girdenis, 1981, p. 75, Haugen, 1965, p. 218, 220; Трубецкой, 1960, c. 213–214]. Pastarųjų skiemenų atvirumas grindžiamas galinės (implozinės) dalies nebuvimu; be to, balsingieji priebalsiai⁴, priklausantys skiemens centrui, pagal savo diferencinius požymius gali būti traktuojami kaip nepriebalsiai [plg. Girdenis, 1981, p. 159; Якобсон, Фант, Халле, 1962, c. 178–179].

¹ Ekonomijos sumetimais žodžiai, kuriuose yra atvirosi sandūra [apie ją žr. Стрямайтене, 1976, c. 30–37; Пупкис, 1966, c. 76–92, 110–129], eliminuoti. Kadangi sandūriniuose priebalsių junginiuose skiemens riba sutampa su morfemų riba [plg. Hockett, 1955, p. 51; Стрямайтене, 1976, c. 123; Курилович, 1962, c. 322], tai skiemenų struktūra sandūriniuose žodžiuose būtų ta pati. Į nagrinėjamąją leksiką neįtraukti tarptautiniai, pasenę ir atskirų tarnių žodžiai, skoliniai, kurie turi atitikmenų lietuvių kalboje [plg. Трубецкой, 1960, c. 274].

² Žodžius kaityti paakino V. Toporovo [Топоров, 1966] metodika, nes tik šitaip buvo gaunami galimi galiniai skiemenys.

³ Paprastai raide R apibendrinamai žymimi visi balsingieji priebalsiai (j, v, l, m, n, r), kurie savo tuožtu detalčiau skirstomi į C₁ (r, l), C₂ (m, n), C₃ (j, v) [plg. Girdenis, 1981, p. 78; Курилович, 1962, c. 295–298].

⁴ Dvibalsių antrieji dėmenys /j ū/ šiame darbe traktuojami kaip balsingųjų R klasės fonemų /j v/ alofonai [plg. Girdenis, 1981, p. 79–80; Moulton, 1956, p. 380].

1.2. #V-, #CV-, #CCV-, #CCCV- tipo skiemenų yra 567 (arba 28,48% visų rastųjų pradinių skiemenų)⁵. Iš tikrųjų jų galėtų būti⁶ 1017, vadinasi, realizuota 55,75%, o dažnumas – 41,84% visų tiriamųjų žodžių ir jų dviskiemenių formų (jų iš viso yra 109 008 vnt.).

Pradi iai skiemenys, kurių centras išplėstinis, realizuoti menkliau (38,93%): galėtų būti 1577, o yra 614 skiemenų, kurie sudaro 30,84% visų pradinių skiemenų; dažnumas – 36,89%. Taigi atvirųjų skiemenų rasta daugiau negu uždarųjų⁷ [plg. Пупкис, 1966, c. 204].

2. Šiame straipsnyje norima panagrinėti negausią #CCCV- tipo atvirųjų skiemenų grupę⁸. 1 lentelėje matyti, kokia #CCCV- tipo skiemenų vieta tarp kitų atvirųjų pradinių skiemenų, kurių centras vienafonemis.

1 lentelė. Vienafonemio centro atvirųjų pradinių skiemenų modeliai⁹

Skiemenų tipas	Galimi skiemenys	Kiek yra skiemenų	Realizacija (%)	Skiemenys (%) nuo bendrosios skiemenų sumos (567)	Dažnumas (%) nuo bendrosios žodžių sumos (45 613 ž.)
V-	11	10	99,91	1,76	3,47
CV-	298	209	70,13	36,86	58,27
CCV-	608	311	51,15	54,85	35,89
CCCV-	100	37	37	6,53	2,36

Juo sudėtingesnės struktūros skiemenys, juo menkliau jie realizuojami. Ir nors #CCCV- tipo skiemenų yra gerokai daugiau negu paprasčiausios struktūros #V- tipo skiemenų, sudėtingesni skiemenys yra retesni. Vadinasi,

⁵ „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ [V., 1972] rasta 1991 pradinis skienuo. Visi jie skiriasi bent vienu struktūriniu elementu – pradinės ar centrinės dalies fonema ar archifonema [žr. Trnka, 1936, p. 58 – apie junginių susidarymą].

⁶ Iš tikrųjų galimais skiemenimis laikomi tie skiemenys, kurie galėtų susidaryti atsižvelgiant į lietuvių kalbos fonemų inventorių (šiam darbe laikomasi Girdenio [1981] fonemų sistemos), priebalsių junginius [žr. Пупкис, 1966; Стримайтене, 1976; Girdenis, 1981, p. 68–92], visas derinimo taisykles, fonologinių opozicijų neutralizaciją [plg. Трубешко, 1960, c. 294].

⁷ Uždarųjų #VC_r-, #CVC_r-, #CCVC_r-, #CCCV_r-, #VC_RC_r-, #CVC_RC_r-, #CCVC_RC_r-, #CCCV_RC_r- tipo skiemenų yra 810 (galėtų būti 5930, vadinasi, realizuoti tik 13,66%); tai sudaro 40,68% visų pradinių skiemenų, o jų dažnumas – 21,27% visų tiriamųjų žodžių ir dviskiemenių formų.

⁸ Apie #CV- ir #CCV- tipo pradinius atvirosius skiemenis autorė jau yra rašiusi [žr. Petkevičienė, 1977, p. 58–66; 1988, p. 201–202].

⁹ Pirmosios lentelės 5-ojoje grafoje nurodyti 45 613 žodžių apima visą šių modelių skiemenimis prasidedančių leksiką. #V- tipo skiemenimis prasideda 1584 žodžiai, #CV- tipo skiemenimis – 26 580, #CCV- tipo – 16 372, #CCCV- tipo – 1077 žodžiai.

Cipfo nuomonė dėl paprastesnės artikuliacijos fonemų dažnumo tinka ir paprastesnės struktūros skiemenims [plg. Абазбаев, 1986, c. 21, 27, 42 ir kt.]. Galima taip pat pastebėti, kad #CCCV- tipo skiemenys implikuoja mažesnės apimties skiemenis (#CCCV-ɔ#CCV-ɔ#CV-ɔ#V-): jei yra #St₁ro' (*stropi*), tai yra ir #Sto' (*stóras*), #t₁ro' (*trobà*), #ro' (*rópė*), #o' (*opùs*) ir t. t., bet ne atvirkščiai [plg. Girdenis, 1981, p. 77 – apie STR-, ST-, TR- tipo junginius].

3.1. #CCCV- tipo skiemenų sudėtingumas pareina nuo trinarės pradinės dalies, kurioje susijungusios skirtingų sintagminių klasių priebalsių fonemos¹⁰. Pagal pradinės dalies priebalsių sintagmines klases nagrinėjami skiemenys dvejopi: a) #C_sC_tC_rV- potipio (#St₁ro' (*stropùs*) ir b) #C_sC_tC_vV- potipio (#Sp₁ju' (*spjūvis*)¹¹.

Produktyviau realizuoti pirmojo potipio skiemenys: 33 (arba 51,56%) iš 64 galimų; jie yra ir dažnesni (pasikartoja 97,21% visų #CCCV- tipo skiemenimis prasidedančių žodžių). #C_sC_tC_vV- potipio skiemenų galėtų būti 36, yra tik 4, o jų dažnumas – vos 2,79%. Tokią #C_sC_tC_rV- potipio skiemenų persvarą lemia gausesnė pradinės dalies priebalsių junginiai (žr. 2 lentelę).

3.2. #CCCV- tipo skiemenų realizacijai didžiausią reikšmę turi pradinės dalies junginių paskutinių (R klasės) priebalsių fonemų diferencijai požymiai bei distribucijos prieš balsių fonemas apribojimai.

3.2.1. R klasės fonemų palatališkumo-nepalatališkumo atžvilgiu vyrauja skiemenys, kurių pradinės dalies junginiai baigiasi archifonemomis (prieš priešakinės eilės balsių fonemas): 17 skiemenų (arba 47,22% iš 36 galimų); dauguma jų (15) iš #C_sC_tC_rV- potipio: #Sk₁r₁e' (*skrėto*), #Sp₁r₁e' (*sprės-ti*), #St₁r₁ɛ' (*strėlė*), #Sk₁l₁i' (*sklido*), #Sk₁r₁i' (*skritė*), #St₁r₁i' (*strigo*), #Sk₁r₁i' (*skrjdis*), #Sk₁r₁ie' (*skrieja*) ir t. t.; tik du skiemenys #C_sC_tC_vV- potipio: #St₁v₁e' (*stvēria*), #St₁v₁ɛ' (*stvērė*). Šie skiemenys nėra tokie dažni (jais pradėdama 41,6% visų #CCCV- skiemenimis prasidedančių žodžių) kaip už juos kiek mažiau realizuoti (14 skiemenų iš 36 galimų) skiemenys, kurių pradinė dalis baigiasi kietąja R klasės fonema. Visi jie priklauso #C_sC_tC_rV- pogrupiui: #Sp₁ra' (*spragà*), #Sk₁la' (*sklāstis*), #Sk₁ro' (*skrósti*), #Sp₁ru' (*sprūko*), #Sp₁ru' (*sprūdis*), #Sk₁ruo' (*skruos-as*). Šių skiemenų dažnumas – 48,47%.

¹⁰ Apie sintagmines priebalsių fonemų klases plačiau rašyta A. Girdenio [žr. Girdenis, 1970, p. 11–17; 1981, p. 73–81].

¹¹ Čia ir kitur indeksu t žymima bet kuri sprogstamoji (T klasės) fonema ar archifonema; indeksu s – bet kuri pučiamoji (S klasės) fonema ar archifonema; indeksu l – archifonema palatališkumo-nepalatališkumo neutralizacijos pozicijoje; didžiąja raide S – archifonema dvigubos fonologinių opozicijų (skardumo-duslumo, palatališkumo-nepalatališkumo) neutralizacijos pozicijoje [plg. Журавлев, 1972, c. 38].

2 lentelė. CCCV- tipo skiemenys

Pradiniai junginiai	Skiemens centro balsinės fonemos												Kiek skiemenų	Skiemenų dažnumas (%)
	/a/	/a' /	/o' /	/u/	/u' /	/uo/	/e/	/e' /	/ɛ' /	/i/	/i' /	/ie/		
Sp ₁ r	4,92	1,11	3,9	6,22	5,11		x	x	x	x	x	x	5	21,26
Sp ₁ r'	x	x					x	x	x	x	x	x	—	—
Sp ₁ r ₁	x	x	x	x	x	x		3,99		2,14		1,11	3	7,24
St ₁ r	1,21		2,69	1,02			x	x	x	x	x	x	—	4,92
St ₁ r'	x	x		5,66	0,18		x	x	x	x	x	x	—	5,85
St ₁ r ₁	x	x	x	x	x	x			1,49	0,56	2,41	1,11	4	5,57
Sk ₁ r	6,69		7,24	3,53		1,21	x	x	x	x	x	x	4	18,66
Sk ₁ r'	x	x	1,02				x	x	x	x	x	x	1	1,02
Sk ₁ r ₁	x	x	x	x	x	x	5,85			2,69	5,85	2,14	4	16,53
Sk ₁ l	2,51	1,11					x	x	x	x	x	x	2	3,62
Sk ₁ l'	x	x		1,39			x	x	x	x	x	x	1	1,39
Sk ₁ l ₁	x	x	x	x	x	x	0,74	2,79		3,34	4,27		4	11,14

St ₁ v								x	x	x	x	x	x	–	–
St ₁ v'	x	x						x	x	x	x	x	x	–	–
St ₁ v ₁	x	x	x	x	x	x		0,56		0,56				2	1,11
Sk ₁ v								x	x	x	x	x	x	–	–
Sk ₁ v'	x	x						x	x	x	x	x	x	–	–
Sk ₁ v ₁	x	x	x	x	x	x								–	–
Sp ₁ j	x	x	0,56		1,11			x	x	x	x	x	x	2	1,67
Kiek skiemenų	4	2	5	5	3	1	3	2	2	4	3	3		37	
Skiemenų dažnumas (%)	15,32	2,23	15,14	17,83	6,41	1,21	7,15	6,78	2,04	8,73	12,53	4,36			

Pastaba. # CCCV- tipo skiemenų dažnumas skaičiuotas nuo bendrosios šiais skiemenimis prasidedančių žodžių sumos (1077 žodžiai).
 Dešinėje lentelės pusėje matyti, kiek skiemenų pradeda kiekviena pradinė dalis ir koks tų skiemenų dažnumas. Apatinėje lentelės dalyje – kiek skiemenų sudariusi kiekviena balsių fonema ir koks šių skiemenų dažnumas. Langeluose ženklų x parodoma, kad toks skiemo negalimas dėl fonemų distribucijos apribojimų. Tušti langeliai – kad tokie skiemenys galimi, bet nerealizuoti.

Menkiausiai realizuoti (6 iš 28 galimų) ir gana reti (aptinkami 9,93% visų #CCCV- tipo skiemenimis prasidedančių žodžių) skiemenys, kurių pradinės dalies balsingoji fonema yra minkšta: #Sk,r'o- (*skriodė*), #Sp₁jo- (*spjové*), #St₁r'u- (*striūkas*), #Sk₁l'u- (*skliūtas*), #St₁r'u- (*striūbauk*), #Sp₁ju- (*spjūvis*)¹².

3.2.2. #CCCV- tipo skiemenų pradinės dalies R klasės fonemos (ir archifonemos) pagal artikuliacijos vietą yra alveolinės /r r' r₁/, dantinės /l l' l₁/, liežuvinė palatalinė /j/ ir lūpinės /v v' v₁/. Skiemenų, kuriuose jos eina prieš skiemens centrą, pagrindiniai duomenys tokie:

	Realizacija	Gausumas	Dažnumas
/r r' r ₁ /	54,17%	26	81,06%
/l l' l ₁ /	43,75%	7	16,16%
/v v' v ₁ /	6,25%	2	1,11%
/j/	50%	2	1,67%

Taigi skiemenys, kurių pradinė dalis baigiasi alveolinėmis fonemomis (ir archifonemą) /r r' r₁/, yra visais atžvilgiais pranašesni už kitus. Skiemenys, kurių pradinėje dalyje prieš balsius yra dantinės fonemos (ir archifonema) /l, l' l₁/, realizuoti menkliau, bet dažnumo atžvilgiu jie antroje vietoje. Tai patvirtina Melikišvilio [Меликишвили, 1980, c. 69], taip pat Zinderio [Зиндер, 1960, c. 281] nustatyta dėsningumą, jog balsingesnieji sonantai dažnesni. Tačiau skiemenų, kurių pradinė dalis baigiasi lūpinėmis fonemomis (ir archifonema) /v v' v₁/ bei palataline /j/, dažnumas jau neatitinka to dėsnio¹³.

4. Pradinės dalies T klasės archifonemos pagal artikuliacijos vietą yra: lūpinė /p₁/, dantinė /t₁/, gomurinė /k₁/; jos labai netolygiai realizuotos, nevienodai pasikartoja skiemenyse, skirtingas ir tų skiemenų dažnumas:

	Realizacija	Gausumas	Dažnumas
/p ₁ /	50%	10	30,18%
/t ₁ /	34,38%	11	17,45%
/k ₁ /	33,33%	16	52,37%

¹² Čia pateikiami skiemenų pagal pradinės dalies paskutinės fonemos palatališkumą ar nepalatališkumą duomenys atitinka paprastesnės struktūros #CV- tipo skiemenų duomenis [plg. Petkevičienė, 1977, p. 61], bet šiek tiek skiriasi nuo #CCV- tipo skiemenų, iš kurių ne tik geriausiai realizuoti, bet ir dažniausi skiemenys su pradinės dalies junginio gale esančia archifonema [žr. Petkevičienė, 1988, p. 201].

¹³ Skiemenų, kurių pradinėje dalyje prieš balsį eina lūpinės fonemos, menką realizaciją ir dažnumą galima būtų paaiškinti tuo, kad lūpinių fonemų /v v' / jungimąsi prie balsinio centro riboja kai kurių balsių artikuliacijos ypatybės. Paprastesnės struktūros #CV- tipo skiemenų pradinėse dalyse /v v' / neina prieš lūpines fonemas /u u' uo/ [žr. Petkevičienė, 1977, p. 60, 1 lent.], todėl ir #CCV- bei #CCCV- tipo skiemenų pradiniai junginiai t₁v, t₁v', k₁v, k₁v'... St₁v, St₁v', Sk₁v, Sk₁v' prieš šias balsių fonemas nerealizuoti (trinarės pradinės dalys – ir prieš lūpinę fonemą /o/).

Vadinasi, geresnis skiemenų realizavimas nėra susijęs su skiemenų gausumu ir dažnumu. Palyginti menkai realizuota, bet vis dėlto gausiausia (o galėtų būti dar gausesnė) skiemenų grupė, kurios pradinėje dalyje archifonema /k₁/, yra ir dažnesnė. Pavyzdžiui: #Sk₁la- (*sklāstas*), #Sk₁la'- (*sklāstis*), #Sk₁l₁e'- (*sklēsti*), #Sk₁l₁i- (*sklīdus*), #Sk₁ra- (*skrajók*), #Sk₁ro'- (*skrósti*), #Sk₁ru- (*skruzdē*), #Sk₁r₁e- (*skreplj̄s*), #Sk₁r₁i'- (*skrj̄stis*), #Sk₁r₁ie- (*skrieti*) ir t. t. Skiemenys, kurių pradinėje dalyje T klasės lūpinė archifonema /p₁/, realizuoti labai produktyviai, bet jų yra mažiausiai, o dažnumu jie beveik dvigubai pralenkia skiemenis, kurių pradinėje dalyje dantinė archifonema /t₁/ [plg. Karosienė, 1985, p. 30].

5. Iš S klasės fonemų #CCCV- tipo skiemenų pradinėje dalyje aptinkama tik dantinė archifonema /S/ [apie trinarių pradinių junginių tuščius narvelius žr. Стримайтене, 1976, c. 47–48].

6. #CCCV- tipo skiemenų pradinėse dalyse yra tik dusliosios T klasės archifonemos.

7. Pavienių priebalsių junginių realizacija #C₁C₁C₁V- tipo skiemenų pradinėse dalyse, gausumas ir dažnumas matyti 2 lentelėje. Nė vienas junginys nėra prijungtas 100%. Junginių realizacijos atžvilgiu vyrauja šie skiemenys: #Sp₁r + V- 83,33% ir #Sk₁r + V-, #Sk₁r₁ + V-, #Sk₁l₁ + V-, #St₁r₁ + V- – po 66,67%. Po du skiemenis (realizacija 50%) randame su pradinės dalies junginiais #St₁r- ir #Sp₁j-. Beveik ta pačia tvarka skiemenys išsidėsto ir pagal dažnumą: #Sp₁r + V- 21,26%, #Sk₁r + V- 18,66%, #Sk₁r₁ + V- 16,53%, #Sk₁l₁ + V- 11,14%. Reti skiemenys, kurių dažnumas nesiekia nė 1,5%: #Sk₁r' + V- 1,02% (tik 1 skiemuo: *skriodē*); #St₁v₁ + V- 1,11% (2 skiemenys: *stvēria*, *stvērē*); #Sk₁l' + V- 1,39 (1 skiemuo: *skliūtas*).

8.1. #CCCV- tipo skiemenų centrą sudaro 12 balsių fonemų (žr. 2 lentelę). Produktyviau (51,61%) realizuoja skiemenis negausi neįtemptųjų (trumpųjų) balsių klasė: 16 iš 31 galimo skiemens. Gausesnė įtemptųjų (ilgųjų) fonemų klasė galėtų sudaryti 69 skiemenis, bet yra tik 21 skiemuo. Šie vadinamieji ilgieji skiemenys dažnesni – aptinkami net 56,76% visų #CCCV- tipo skiemenimis prasidedančių žodžių¹⁴.

8.2. Aukštosios (priešakinės eilės) balsių fonemos, prijungiančios tik tuos pradinius priebalsių junginius, kurie baigiasi archifonemomis, sudaro 17 (arba 47,22%) iš 36 galimų skiemenų. Žemųjų (užpakalinės eilės) balsių fonemų produktyvumas galėtų būti daug didesnis¹⁵, bet jos realizuoja tik 20

¹⁴ Panašiai ilgieji ir trumpieji balsiai sudaro ir #CCV- tipo skiemenis [žr. Petkevičienė, 1988, p. 202], ir CV- tipo skiemenis.

¹⁵ Prieš užpakalinės eilės balsių fonemas gali eiti pradiniai junginiai, kurie baigiasi ir kietosiomis, ir minkštosiomis priebalsių fonemomis [plg. Girdenis, 1981, p. 121, 168], nes tai vadinamoji stiprioji pozicija [Аванесов, 1956, c. 27].

(arba 31,25%) iš 64 galimų skiemenų. Dažnumu šie skiemenys pranašesni – aptinkami 54,05% visų #CCCV- tipo skiemenimis prasidedančių žodžių¹⁶.

8.3. Spektro sklaidos (liežuvio pakilimo) atžvilgiu galimybę sudaryti #CCCV- tipo skiemenis geriau išnaudoja kompaktinės (žemutinio pakilimo) fonemos /a a· e e·/: jos sudaro 11 (arba 45,83%) iš 24 galimų skiemenų. Difuzinės (aukštutinio pakilimo) fonemos /i i· u u·/ aptinkamos 15 (arba 39,47%) iš 38 galimų skiemenų. Tarpinės (vidutinio pakilimo) balsinės fonemos /ɛ· o·/ realizuoja 7 (arba 36,84%) iš 19 galimų skiemenų, o kintamojo pakilimo fonemos /ie uo/ – tik 4 (arba 21,05%) iš 19 galimų skiemenų. Dažnumu visus kitus pralenkia difuzinių balsinių fonemų sudaryti skiemenys – jie pasikartoja 45,5% visų #CCCV- tipo skiemenimis prasidedančių žodžių; antroje vietoje – kompaktinių fonemų sudaryti skiemenys – 31,48%; trečioje – tarpinių balsių fonemų sudaryti skiemenys – 17,45%; rečiausi skiemenys, kurių centras – kintamojo pakilimo fonemos – 5,57%.¹⁷

9. Kaip realizuoja skiemenis atskiros balsių fonemos, matyti 2 lentelėje. Pagal realizacijos laipsnį balsinės fonemos išsidėsto taip:

neįtemptoji žemoji kompaktinė /a/ – 66,67%,
neįtemptoji aukštoji difuzinė /i/ – 66,67%,
įtemptoji aukštoji difuzinė /i·/ – 50%,
įtemptoji aukštoji kintamojo pakilimo /ie/ – 50%,
neįtemptoji aukštoji kompaktinė /e/ – 50%,
įtemptoji žemoji tarpinė /o·/ – 38,46%,
neįtemptoji žemoji difuzinė /u/ – 38,46%,
įtemptoji aukštoji kompaktinė /e·/ – 33,33%,
įtemptoji aukštoji tarpinė /ɛ·/ – 33,33%,
įtemptoji žemoji difuzinė /u·/ – 23,08%,
įtemptoji žemoji kintamojo pakilimo /uo/ – 7,69%.

Šių balsinių fonemų sudaryti skiemenys dažnumo atžvilgiu pasiskirsto kiek kitaip: patys dažniausi: #CCC + /u/ – 17,83%, #CCC + /a/ – 15,32%, #CCC + /o·/ – 15,14%; gana dažni #CCC + /i·/ tipo skiemenys (12,53%); reti (1,21%) #CCC + /uo/ tipo skiemenys. Šie duomenys tarsi ir nepatvirtina, kad paprasčiausios artikuliacijos balsiai būtinai turi būti dažnesni [plg. Широкон, 1964, c. 53–54], nors iš #CV- (ir #CCV-) tipo skiemenų dažnesni yra tie, kurių centras nesudėtingos artikuliacijos neįtemptoji žemoji kompaktinė fonema /a/ [Petkevičienė, 1977, p. 65].

¹⁶ Priešakinės ir užpakalinės eilės balsių santykis #CV- ir #CCV- tipo skiemenų realizacijos ir dažnumo atžvilgiu beveik toks pat.

¹⁷ Pagal dažnumą šios balsių fonemų klasės taip pat išsidėsto ir #CV- bei #CCV- tipo skiemenyse.

10. Iš atskirų skiemenų dažniausi yra #Sk₁ro- (*skròdžia*) – 7,24% visų CCCV- tipo skiemenimis prasidedančių žodžių, #Sk₁r₁e- (*skrėba*), #Sk₁r₁i- (*skrjstis*) – po 5,85%, #St₁r₁u- (*striùkė*), #Sp₁ru- (*sprùsti*) – po 5,66%. Pats rečiausias skiemuo #St₁r₁u- randamas 0,18% visų #CCCV- tipo skiemenimis prasidedančių žodžių: *striùbaurk*, *striùbausk* (akivaizdu, kad žodis priklauso ekspresyviajai leksikai). Kiti reti skiemenys pradeda po 0,56% žodžių: #St₁r₁i- (*strigo*), #St₁v₁e- (*stvēria*), #St₁v₁e- (*stvērė*), #Sp₁jo- (*spjòvė*).

11. Išanalizavus #CCCV- tipo skiemenų struktūrą, galima padaryti išvadas:

1. Sudėtingesnės struktūros #CCCV- tipo skiemenys implikuoja paprasčiau sudėties #CCV-, #CV-, #V- tipo skiemenis (bet ne atvirkščiai).

2. Iš visų atvirųjų pradinųjų skiemenų, kurių centras vienafonemis, sudėti gesni #CCCV- tipo skiemenys yra menkiausiai realizuoti ir patys rečiausi (galioja Cipfo dėsnis).

3. Didesnė dalis #CCCV- tipo skiemenų yra #C_sC_tC_tV- potipio.

4. Didžiausią reikšmę #CCCV- tipo skiemenų realizacijai (ir dažnumui) turi pradinės dalies paskutinio nario diferenciniai požymiai (palatališkumas-nepalatališkumas, artikuliacijos vieta) bei distribucijos prieš balsių fonemas apribojimai (plg. 3.2., 3.2.1., 3.2.2.).

5. Balsinių fonemų klasių, kurios aptinkamos #CCCV- tipo skiemenų centre, galia sudaryti skiemenis nėra tiesiog susijusi su realizuotų skiemenų dažnumu: galimus skiemenis produktyviau realizuoja neįtemptosios (trumposios), aukštosios (priešakinės eilės), kompaktinės (žemutinio pakilimo) fonemos, tačiau dažnesni yra tie skiemenys, kurių centrą sudaro įtemptosios (ilgosios), žemosios (užpakalinės eilės), difuzinės (aukštutinio pakilimo) fonemos.

6. Iš atskirų balsių fonemų galimus skiemenis ypač gerai realizuoja neįtemptoji žemoji kompaktinė /a/ ir neįtemptoji aukštoji difuzinė /i/, o dažnesni skiemenys, kurių branduolys – neįtemptoji žemoji difuzinė /u/, neįtemptoji žemoji kompaktinė /a/ ir įtemptoji žemoji tarpinė balsinė fonema /o˙/.

НАЧАЛЬНЫЕ ФОНОЛОГИЧЕСКИЕ СЛОГИ #CCCV-ТИПА В ДВУСЛОЖНЫХ НЕСТЫКОВЫХ СЛОВАХ ЛИТОВСКОГО ЯЗЫКА

Резюме

В статье на материале двусложных нестыковых слов современного литовского литературного языка и двусложных словоформ рассматривается структура начальных фонологических слогов #CCCV-типа, их реализация в зависимости от ограни-

чений дистрибуции последнего члена инициальной части слога перед гласными фонемами и частотность. Следует вывод, что начальные слоги более сложной структуры имплицитуют слоги менее сложной структуры (CCCV-, CCV-, CV-, V-).

LITERATŪRA

- Girdenis, 1967 – Girdenis A. Mažeikių tarmės fonologinė sistema. Filol. m. kand. dis. V., 1967.
- Girdenis, 1970 – Girdenis A. Kaip skirstyti lietuvių priebalsius // Kalbos garsai ir intonacija. V., 1970. P. 8–21.
- Girdenis, 1981 – Girdenis A. Fonologija. V., 1981.
- Girdenis, 1985 – Girdenis A. Fonologinio skiemens riba: konstruktas ar realybė? // Kalbotyra. 1985. T. 36 (1). P. 5–11.
- Haugen, 1965 – Haugen E. The Syllable in Linguistic Descriptions / For Roman Jakobson. The Hague, 1956. P. 213–221.
- Hockett, 1955 – Hockett Ch. T. A Manual of Phonology. Baltimore, 1955.
- Karosienė, 1985 – Karosienė V. Pradinių ir galinių priebalsių deri imas vienskie-menėse žodžio šaknyse // Kalbotyra. 1985. T. 36 (1). P. 18–31.
- Moulton, 1965 – Moulton W. G. Syllable Nuclei and Final Consonant Clusters in German / For Roman Jakobson. The Hague, 1965. P. 373–380.
- Petkevičienė, 1977 – Petkevičienė R. Lietuvių kalbos priebalsinių ir balsinių fonemų pradiniai junginiai // Kalbotyra. 1977. T. 28 (1). P. 58–66.
- Petkevičienė, 1988 – Petkevičienė R. Dviskiemenių nesandūrinių žodžių pradi-niai CCV- struktūros skiemenys // Mokslinės-metodinės konferencijos... pranešimų tezės. Šiauliai, 1988. P. 201–202.
- Pulgram, 1970 – Pulgram E. Syllable, Word, Nexus, Cursus. The Hague; Paris, 1970.
- Trnka, 1936 – Trnka B. General Laws of Phonemic Combinations // TCLP. 1936. Vol. 6. P. 57–62.
- Абазбаев, 1986 – Абазбаев Н. Структура слога в языках различных типов. Ташкент, 1986.
- Аванесов, 1956 – Аванесов Р. И. Фонетика современного русского литературного языка. М., 1956.
- Гирденис, 1983 – Гирденис А.-С. А. Теоретические основы литовской фоно-логии: Дис. д-ра филол. наук. Вильнюс, 1983.
- Журавлев, 1972 – Журавлев В. К. К проблеме нейтрализации фонологичес-ких оппозиций // В Я. 1972. № 3. С. 36–49.
- Зиндер, 1960 – Зиндер Л. Р. Общая фонетика. Л., 1960.
- Курилович, 1962 – Курилович Е. Очерки по лингвистике: Сб. статей. М., 1962.
- Меликишвили, 1980 – Меликишвили И. Т. Структура корня в общекарт-вельском и общиндоевропейском // В Я. 1980. № 4. С. 60–70.
- Пупкис, 1966 – Пупкис А. Сочетания согласных в современном литовском язы-ке: Дис. канд. филол. наук. Л., 1966.
- Стримайтене, 1976 – Стримайтене М. Ю. Фонотактика согласных в литов-ском языке (в сопоставлении с английским): Дис. канд. филол. наук. Вильнюс, 1976.

Топоров, 1966 – Топоров В. Н. Материалы для дистрибуции графем в письменной форме русского языка // Структурная типология языков. М., 1966. С. 65–143.

Трубецкой, 1960 – Трубецкой Н. С. Основы фонологии. М., 1960.

Широков, 1964 – Широков О. С. О соотношении фонологической системы частотности фонем // В Я. 1964. № 1. С. 53–60.

Якобсон, Фант, Халле, 1962 – Якобсон Р., Фант Т. М., Халле М. Введение в анализ речи // Новое в лингвистике. М., 1962. С. 173–230.

Vilniaus universitetas
Lietuvių kalbos katedra

Įteikta
1989 m. sausio 25 d.